

Morten Fastvold

Kronikk for FriTanke.no, 18.01.15

Blasfemi og demokrati

Er det noe terroranslaget mot satiremagasinet Charlie Hebdo har innprentet oss, så er det at blasfemi må være lov. Uten retten til å tegne eller skrive eller opptre blasfemisk, har vi ikke den ytringsfrihet et liberalt demokrati må holde seg med.

Derfor har både norske og utenlandske aviser trykt faksimiler av Charlie Hebdos til dels sterkt blasfemiske forsider, Muhammed-karikaturer inkludert. Redaktører flest går ikke lenger på gummisåler, slik som for ti år siden, da man unnlot å gjengi Jyllandspostens Muhammed-karikaturer, av frykt for å såre muslimer og for selv å bli et terrormål. Den strategien var jo ikke vellykket.

Dermed er det ikke sagt at blasfemi er en dyd. Eller at vi bør ytre oss blasfemisk så ofte vi kan. Ytringsfrihet betyr ikke ytringsplikt, så vi kan fritt avstå fra blasfemi hvis vi finner denslags utidig eller unødvendig. Like lite som vi må være hensynsløst ærlige, ved alltid å si det vi tenker, trenger vi å forhåne andres religion hver gang vi skulle få lyst til det. Å utvise vanlig folkeskikk er fortsatt lov.

Ytringsfrihet trumfer følelser

Men muligheten til å være blasfemisk må ingen få ta fra oss. Da gir vi lillefingeren til de som lar seg krenke av blasfemi, enten det er mot deres egen religion eller konge eller hva det måtte være. For hvor går grensen mellom det som kan kalles berettiget harme, og det som snarere er hårsårhet? Den er høyst subjektiv og lar seg ikke trekke på noe objektivt vis.

Vel bør vi, som en generell leveregel, ta hensyn til andres følelser ved ikke å såre dem i utide. Men vi må ikke gi etter for følelsesmessig utpressing og terrorisering. Det gjelder både i nære relasjoner og i det offentlige ordskiftet. Sårede følelser, også de av religiøs art, må aldri få trumfe ytringsfriheten. Vi må aldri frata oss muligheten til å si noe som sårer, skulle situasjonen kreve det. Det er et vesentlig poeng vi ikke må tape av syne.

I tråd med dette ønsker ingen partier på Stortinget lenger noen blasfemiparagraf i straffeloven. I karikaturstridens kjølvann trakk også den rødgrønne regjeringen sitt forslag om å koble blasfemi til forbudet mot rasistiske ytringer. Hadde dét blitt vedtatt, ville blasfemiforbudet – som har vært sovende helt siden Arnulf Øverland i 1933 ble trukket for retten for sitt foredrag om kristendommen som den tiende landeplage – ha blitt gjenoppvekket.

Etter at Øverland vant den saken, har ingen, heller ikke kirken, ønsket noen omkamp. Og det til tross for at kristenfolk også senere har følt seg krenket av blasfemiske ytringer. Man brukte i stedet andre metoder. Så sent som på åttitallet forbød daværende Statens filmkontroll Monty Python-filmen *Life of Brian*, fordi den angivelig krenket de kristnes religiøse følelser. Etter høylytte protester ble filmen likevel tillatt vist mot at visse utsagn ikke ble oversatt til norsk. Det smiler nok de fleste av i dag.

På sekstitallet ble dessuten LP-en med Duke Ellingtons versjon av Griegs *Peer Gynt-suite* forbudt her til lands fordi den angivelig skjendte en nasjonalskatt. Arne Domnérus' jazzversjon av «Ja, vi elsker» led samme skjebne på syttitallet. Men at både Grieg og nasjonalsangen tålte å bli jazzet med, var de fleste skjønt enige om da LP-ene ble frigitt. Det eneste som ikke klarte seg, var selvhøytideligheten og humørløsheten til kulturlivets puritanere. Og godt er det.

Et betimelig spark i baken

Charlie Chaplin sa engang at sparker du en notabilitet i baken, er det umulig for ham å holde på sin verdighet. Det gjelder særlig hvis de er stinne av pompøsitet og bærer flosshatt eller krone. Chaplins landstryker som sparker en slik en i baken, er da også innbegrepet av den folkelige aversjon mot maktens eksesser. Om vi generelt kan si at det ikke er pent å frata noen verdigheten, så er det på sin plass når den oppblandes med selvhøytidelighet.

Ingen får lyst til å sparke en genuint verdig person, som Nelson Mandela, i baken. Det ville folk flest også ha reagert mot. Mens det å sparke en diktator i baken, eller å løfte en småpompøs mullah, slik Shabana Rehman gjorde, er noe vi helst bifaller. Satirikere og karikaturtegnere sparker det selvhøytidelige og maktglade og alt annet tvilsomt i baken på sitt vis, med penn og tale og blyant. Satiren – og blasfemien, når dét er på sin plass – er et mektig våpen mot makta, ved at den i sine gode øyeblikk evner å blottstille kritikkverdige holdninger på et spissformulert og morsomt vis.

Å fortelle vitser om tyranner av såvel politisk som religiøst slag er en overlevelsestrategi for den jevne, undertrykte borger, slik alle vitsene om diktatorstyret i Sovjet og øvrige østblokkland er gode eksempler på. De spredte seg som ild i tørt gress, og var noe makta aldri fikk has på, enda så avslørende de var for den selv.

At satirikere her til lands kan ytre seg fritt i aviser og blader og på radio og tv og på revyscener, er et hardt tilkjempet gode som springer ut av folkemakt. Til forskjell fra hva som dessverre er tilfelle i store deler av verden, kan ikke politikerne i et liberalt demokrati gå løs på sitt eget folk hvis de føler sin maktposisjon truet. Politikerne sitter i stedet på folkets nåde, og må forholde seg til det. Det samme gjelder presteskapet. Ubarmhjertig nok får de derfor høre det så snart de trår feil. Da smeller satirikerne til, kanskje med blasfemi hvis de finner dét for godt.

Men det er ikke ofte vi serveres grove og direkte ufine tegninger av offentlige personer vi tross alt respekterer. Heller ikke Jesus og Gud og presteskapet utsettes særlig ofte for blasfemi. De skildres stort sett på et godmodig vis. Tegninger av St. Peter i perleporten, eller av Gud fader med langt, hvitt skjegg oppe på en sky – eller for den saks skyld av Fanden selv – er blitt en del av vår folklore. De aller fleste, også statskirke-kristne, ler av dette fordi man ikke tar slike forestillinger altfor alvorlig.

Blasfemi som kultursjokk

For våre nye landsmenn med islamsk tro kan dette være vanskelig å forstå. Kommer man fra et land der yringsfrihet knapt nok finnes eller er svært begrenset, og der det er nulltoleranse for å kritisere religionen, og kanskje dødsstraff for å konvertere til en annen religion eller bli sekulær humanist, må vår vestlige kultur virke nærmest ubegripelig. At noen endog kan finne på å fleipe med deres kjære profet, blant annet ved å lage vitsetegninger om ham, bidrar ytterligere til kultursjokket.

Men hvor blasfemisk er egentlig forsiden på det sist utkomne nummeret av Charlie Hebdo? Der er det tegnet en mann med turban og skjegg som godt kan være profeten, og som holder en «Je suis Charlie»-plakat mens han feller en tåre. Overskriften om at alt er tilgitt kan tolkes på flere måter, der den mest nærliggende er at det ikke er terroristene som tilgis, men de levende og døde medlemmer av magasinets redaksjon. En slik tolkning er faktisk ikke så langt unna det «vanlige» muslimer her i vesten synes å mene. De tar jo like sterkt avstand fra terrorisme som oss andre.

Noe som kompliserer saken, er at muslimer holder seg med et bildeforbud. Dermed blir enhver avbildning av profeten, også en vi andre finner harmløs, oppfattet som respektløs og krenkende. Siden kristendommen aldri har forbudt avbildninger av Jesus og Gud og hvem det ellers måtte være, blir det for kristne og sekulære enda vanskeligere å forstå – og akseptere – muslimenes forbud mot å

avbilde profeten og alt annet levende. Når en fremtredende saudiarabisk geistlig utsteder en fatwa mot å lage snømann, iallfall hvis den får steiner som øyne og gulrotnese (Aftenposten, 15. januar), fortøner det hele seg som absurd.

At muslimer pålegger seg selv et bildeforbud, får vi andre ta til etterretning. Men muslimer kan ikke forvente at alle dem som ikke deler deres tro, respekterer et slikt bildeforbud. Når muslimer bringer sin profet og sin gud inn i den offentlige samtalen og vår hverdag, og dermed gjør dem til en del av vår felles forestillingsverden, må de tåle at dette blir tematisert av andre enn dem selv, på måter de både kan like og mislike. Slik er det å leve her i vesten.

Inkluderende mobbing

Da snakker vi ikke bare om fiendtlige ytringer, men vel så gjerne om det som kalles inkluderende mobbing. Til forskjell fra ekskluderende mobbing, som er en uting, er inkluderende mobbing en måte å innlemme noen i fellesskapet på. Et godt eksempel på det er tv-serien «Borettslaget», der Robert Stoltenberg parodierte norsk-pakistanere på linje med de andre beboerne, og dermed gjorde dem til fullverdige medlemmer av sitt samfunn i miniatyr.

Men forstår man ikke storsamfunnets sosiale koder godt nok, kan også inkluderende mobbing tas ille opp. Dette er snarere et argument for bedre integrering enn mot inkluderende mobbing.

Vestlige, demokratiske land har mer enn to hundre års tradisjon for å lage satire på øvrighetens bekostning. Satiren, samt blasfemien, har da også vært en vesentlig faktor i den demokratiske utviklingen, ved utrettelig å eksponere og latterliggjøre ledes og institusjoners feil og maktbrynde.

Det vi også har lært, er at grenser for krenkbarhet lar seg tøyse. Nettopp det at man *lar seg* krenke, innebærer at man kan *nekte* å la seg krenke like lett som tidligere. Det er opp til hver enkelt. Som en dyd av nødvendighet lar dagens kristne seg krenke langt mindre enn det kristne tradisjonelt har gjort. Slik går det trolig også med de fleste muslimer som bosetter seg i Vesten. Det vil være en naturlig og ønsket utvikling.

Blasfemi blir mindre spennende og potent jo mindre dem den rettes mot, lar seg provosere. Kirkens økte toleranse for blasfemi er nok den viktigste grunnen til at vi ikke akkurat overflommes av slike ytringer, enda dette er tillatt. Det notorisk blasfemiske Charlie Hebdo var karakteristisk nok for de spesielt interesserte, med et opplag på kun femti tusen i et land med sekstifire millioner innbyggere – inntil all den oppmerksomhet terroranslaget medførte, ga magasinet en opplagsøkning på sju millioner (!) for det sist utkomne nummeret.

Så å utrope blasfemi til et problem i dagens vestlige samfunn, er mildest talt en overdrivelse. Blasfemi er i stedet å anse som en sikkerhetsventil vi skal være glad for at vi har.